

Beiting i kulturlandskapet – alltid en enkel og god løsning?

Line Rosef og Bolette Bele, Planteforsk Kvithamar forskingssenter

E-post: line.rosef@planteforsk.no

Sammendrag

Kulturlandskapets verdier (biologiske, kulturelle, estetiske, sosiale og økonomiske) er og bør være en viktig ressurs for norske bygder, ikke minst i ei tid der det stadig settes fokus på lokalproduserte varer og tjenester. For å kunne gjøre en god prioritering er det viktig med en inngående kunnskap om de komplekse systemene som opprettholder kulturlandskapsverdiene. Denne kunnskapen bør være et viktig grunnlag for prioritering av områder og er helt nødvendig ved tilpasning av tiltak. Ved ukritisk å bruke "generelle skjøtselstiltak" vil man miste de store mulighetene som ligger i vårt innholdsrike kulturlandskap og viske ut basisgrunnlaget for lokalproduserte varer og tjenester. Denne artikkelen er basert på en kronikk i Nationen 28.04.05

Bakgrunn

Kulturlandskapets verdier (biologiske, kulturelle, estetiske, sosiale og økonomiske) er og bør være en viktig ressurs for norske bygder, ikke minst i ei tid der det stadig settes fokus på lokalproduserte varer og tjenester. De lokale utformingene og særtrekkene ved kulturlandskapet kan i denne sammenheng vektlegges og utnyttes. Forutsetningene for en slik utnyttelse er at verdiene brukes og ikke forbrukes. I dag ser vi dessverre at det motsatte er i ferd med å skje, og at kulturlandskapsverdier slik som biologisk mangfold behandles overfladisk. Beiting fremheves ofte som en enkel og god løsning for skjøtsel og bevaring av verdiene i kulturlandskapet. Forskning på dette feltet viser derimot at beiting ikke alltid er en enkel løsning, og at resultatene ikke alltid blir som forventet.

Figur 1. Blomsterengene har stor biologisk og estetisk verdi.
Foto: Hovd/Rosef ©Planteforsk.

Figur 2. Et tun med gamle hus er verdifulle elementer i kulturlandskapet. Foto: Bele/Rosef ©Planteforsk.

Figur 3. Et steingjerde vitner om tidligere tiders bruk og er verdifulle kulturminner. Foto: Bele/Rosef ©Planteforsk.

Figur 4. Tiriltunge (th) og Tveskjeggveronika (tv) er karakteristiske planter i kulturlandskapet. Foto: Bele/Rosef ©Planteforsk.

Figur 5. Planter og dyr er avhengig av hverandre. Foto: Bele/Rosef ©Planteforsk.

Lokale tilpasninger og stort mangfold

Kulturlandskapet og de verdiene som finnes der er et produkt av lang tids bruk. Folk ved kysten drev marka si på en annen måte enn et folk i fjellbygdene gjorde (Norderhaug *et al.* 1999). De ulike driftsformene har resultert i ulike landskaps- og vegetasjonstyper, og et variert kulturlandskap. Det var nettopp de lokale tilpasninger av ulike driftsformer som skapte dette store mangfoldet av verdier som bør forvaltes på en god måte for framtida. Dersom historien til områdene glemmes og all skjøtsel gjennomføres på samme måte ved hjelp av beiting, står vi i fare for å miste den store variasjonen og det lokale særpreget.

Figur 6. Lauv var vanlig tilleggspor tidligere. Foto: Rosef ©Planteforsk.

Figur 7. Kunnskap om tradisjonelle driftsmåter er viktig. Foto: Bele ©Planteforsk.

Beiting er ikke bare beiting

Ulike husdyr påvirker vegetasjonen forskjellig. Hest og sau vil ha andre påvirkninger på vegetasjonen enn storfe og geit. Dette viser bl.a. undersøkelser Planteforsk har gjennomført i Sør-Trøndelag og Sogn og Fjordane (Rosef 2004). Der ble gjengroende områder beitet med henholdsvis sau og storfe

for å se hvordan vegetasjonen reagerte på disse ulike beitesystemene. Forskjellene mellom områder som ble beitet med sau og områder beitet med storfe var store. Storfe skapte større tråkkskader i vegetasjonsdekket enn sau, og ødeleggelsene førte til bare flekker som gav ideelle spiremuligheter for eksempel for sølvbunke. Gråor spredte seg også effektivt inn i disse tråkkskadde områdene. Fortsatt beiting og tilstrekkelig høyt beitetrykk i årene fremover vil derfor være svært viktig for å holde gråora under kontroll. Stopper skjøtselen vil området gro enda sterkere til enn det tilfellet var før skjøtselen startet, og man har altså gjort vondt verre.

Figur 8. Storfebeiting gir ofte et tuete og urydding preg. Foto: Rosef ©Planteforsk.

Figur 9. Saubeiting gir ofte et jevnere preg enn storfebeite. Foto: Rosef ©Planteforsk.

Undersøkelsene viste også at saubeiting og storfebeiting påvirket plantene i beitemarka ulikt. Arter som hundekjeks, stormaure og brennesle minket for eksempel tydelig i

storfebeitet, mens stormaure og brennesle økte i saubeitet. Dette har delvis sammenheng med at sau og storfe liker forskjellige planter, men også at storfe har en tendens til å trække istykker rotsystemene til flere planter.

Beitets påvirkning på vegetasjonen og landskapet er også avhengig av hvor hardt og lenge dyrene beiter. Skal man ta vare på spesielle verdier i kulturlandskapet ved hjelp av beting er det med andre ord svært viktig å tilpasse dyreslag, beitetrykk og beiteperiode slik at man oppnår ønsket effekt. I tillegg må det være en langsiktighet i tiltakene, slik at man ikke ender opp bare med å sette fart på gjengroingen. Skjøtselstiltakene i de gamle kulturmarkene må derfor planlegges og skreddersys for hvert enkelt område slik at man tar hensyn til de spesielle utfordringene og verdiene området har (Norderhaug *et al.* 1999).

Kan de gamle kulturmarkene gjenskapes?

Flere undersøkelser viser at det kan være meget vanskelig å restaurere gjengrodd kulturmark (Hovd 2004, Rosef 2004, Rosef *et al.* 2004). Det er derfor viktig å ivareta eksisterende verdifulle, gamle kulturmarker med riktig skjøtsel. Det kan være behov for restaurering av områder, men slike områder bør velges med omhu. En bør ta utgangspunkt i arealer der det fortsatt finnes potensial for å gjenskape det plante- og dyrelivet som tidligere karakteriserte kulturmarken eller der det finnes andre verdier man ønsker å ta vare på.

Figur 10. Restaurering og skjøtsel av kulturmark må planlegges nøye og baseres på kunnskap. Foto Bele ©Planteforsk.

Prioritering av områder og tiltak krever kunnskap

Antall beitedyr går stadig nedover og dette får selvsagt store konsekvenser for mulighetene man har til å ta vare på kulturlandskapsverdier. Det er ikke mulig å opprettholde eller restaurere alle gamle kulturmarker vi har her i landet, og det må en prioritering til i forhold til hvilke områder som skal skjøttes videre og eventuelt restaureres. Prioriteringene kan gjøres utifra forskjellige kriterier som estetikk og turisme, levende bygder og biologisk mangfold. For å kunne gjøre en god prioritering er det uansett viktig med en inngående kunnskap om de komplekse systemene som opprettholder kulturlandskapsverdiene. Denne kunnskapen bør være et viktig grunnlag for prioritering av områder og er helt nødvendig ved tilpasning av tiltak. Ved ukritisk å bruke "generelle skjøtselstiltak" vil man miste de store mulighetene som ligger i vårt innholdsrike kulturlandskap og viske ut basisgrunnlaget for lokalproduserte varer og tjenester.

Referanser

- Hovd, H. 2004. Har kantene i jordbrukslandskapet betydning for det biologiske mangfoldet? Grønn kunnskap e 8.
- Norderhaug, A., Austad, I., Hauge, L., & Kvamme, M. 1999. Skjøtselboka for kulturlandskap og gamle norske kulturmarker. 252 pp. Landbruksforlaget.
- Rosef, L. 2004. Restoration of species-poor grasslands - effects of different grazing regimes upon biodiversity and landscape diversity. Dr. scient. thesis. Grønn kunnskap 8(8): 1-43.
- Rosef, L., Bele, B., Norderhaug, A., & Sterten, L.D. 2004. Evaluation of grants given to maintain semi-natural grasslands in Nord-Trøndelag, Central-Norway. Land use systems in grassland dominated regions, 9: 88-90.

Ansvarlig redaktør:
Forskningsdirektør Nils Vagstad

Fagredaktør denne utgaven:
Direktør Erik Revdal